

RELIATYVISTINĖ PAVELDOSAUGOS SAMPRATA: PRIELAIDOS, PRINCIPAI, GALIMYBĖS

Salvijus Kulevičius

Doktorantas

Vilniaus universitetas

Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra

Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius

El. paštas: salvijus4@gmail.com

Įvadas

Šiuolaikinė, postmodernioji, paveldosaugos samprata yra neatsiejama nuo dviejų reiškinių – vartotojiškumo ir reliatyvumo. Vartotojiškumas tapo būdingiausias mūsų laikų paveldo funkcijos – tenkinti rinkos poreikius – prielaida ir įgyvendinimo sąlyga. Funkcijos įsitvirtinimą geriausiai parodo sąvokos *paveldo industrija* atsiradimas XX a. aštuntajame–devintajame dešimtmetyje. O reliatyvumas XX a. paskutiniajame dešimtmetyje tapo naujausios tarptautinės paveldosaugos formos idėjinį ir praktinių principų pagrindu. Suvokimas, kad paveldo prasmė yra daugiaperspektyvi, skatino ir naujų konceptų, pavyzdžiui, *paveldo interpretacijos*, *disonuojančio paveldo*, formavimąsi. Minėti reiškiniai laikytini pamatiniais postmoderniosios paveldosaugos požymiais, išskiriančiais ją iš kitų epochų paveldosaugų. Tačiau vartotojiškumas gali paaiškinti tik nūdienos paveldo objekto konstravimo ir elgsenų su juo savitumus, o reliatyvizmo išisąmoninimas paveldosaugoje paskatino retrospektyviai permąstyti viso reiškinio sandarą bei istoriją ir atrasti, kad paveldosaugos reliatyvumas yra

ne konkretaus laikotarpio produktas, bet savybė, lydėjusi reiškinį nuo pat jo ištakų. Deja, tenka konstatuoti, kad iki šiol neturima paveldosaugos teorijos, kuria būtų apibendrinti reliatyvistinės paveldosaugos sampratos principai ar sukurtas reliatyvistinė žiūra grįstas reiškinio tyrimų modelis. Ir, deja, čia gerokai atsiliekama nuo šio dalyko praktinio lygmens, kur esama bent kelių gairinių dokumentų, sukurtų atsižvelgiant į reliatyvistinę perspektyvą. Būtent tokiems teoriniams principams suformuluoti, susisteminti ir aktualinti skirtas šis straipsnis. Siekis įgyvendinamas sprendžiant kelis etapinius uždavinius: 1) nustatant paveldosaugos reliatyvumo apraiškas ir prielaidas; 2) suformuluojant pamatinius reliatyvistinės paveldosaugos sampratos principus; 3) remiantis šiais principais, verifikuojant esamas paveldosaugos teorijas. Straipsnyje naudojamos lyginamąja analize ir kritine atvejo analize. Kalbant apie atliekamo tyrimo mechanizmą, svarbi dar viena apibrėžtis. Reliatyvumo, o juo labiau reliatyvizmo konceptai¹ tiek moksliniame,

¹ *Reliatyvumas* straipsnyje suvokiamas kaip reiškinio ar objekto sampratos daugiaperspektyvumo ir

religiniame, moraliniame, tiek kituose diskursuose susilaukia nemaža kritikos ar tiesiog paniekos. Šiame straipsnyje nesiveliama į teorinius bei emocinius ginčus dėl žiūros pagrįstumo ir jos teisės egzistuoti. Aplenkiant tokias diskusijas reliatyvistinės paveldosaugos sampratos principai kuriami einant kitu keliu: ne tiek remiantis bendrosiomis reliatyvizmo teorijomis, kiek kristalizuojant principus iš pačios paveldosaugos būties – konkrečių faktų, praktinės patirties ir t. t.

Straipsnio objektas – žiūra, kuri šiuo metu turi tik padrikus pavidalus. Šioje srityje nesama jokių apibendrinamųjų ar autoritetingų veikalų. Vienintelė išimtis – keli tarptautiniai dokumentai. Omenyje, visų pirma, turimas *Naros autentiškumo dokumentas* ir jį papildantys ar jo išprovokuoti dokumentai *San Antonio deklaracija* ir *Pasaulio paveldo konvencijos įgyvendinimo gairės*². Jie orientuoti į paveldosaugą kaip praktinį dalyką. Vis dėlto kai kurios jų nuostatos yra įkūnijusios teorinės minties užuomazgą. Tyrimo šaltinių pagrindas – konkrečių visuomenių (daugiausia Europos šalių, JAV, Japonijos) paveldosaugos istorijos ar dabarties faktai. Kadangi ši medžiaga užsienio ir lietuviškoje literatūroje jau ne kartą pristatyta³, čia bus daugiau re-

miamasi jos apibendrinimu, palyginamąja analize, o ne perteikimu.

Reliatyvumas – vidinė paveldosaugos reiškinių savybė

Pradžiai be didesnių komentarų pateiktini keli iliustratyvūs atvejai, susiję su paveldo *restauravimo* kategorijos variacijomis. XX a. antrojoje pusėje europietiškoje erdvėje standartiniu laikytas apibrėžimas, suformuluotas *Venecijos chartijoje* (1964 m.): „Jo [restauravimo] tikslas – saugoti ir išryškinti paminklo estetinę bei istorinę vertę ir jis yra grįstas pagarba originaliai materijai bei autentiškiems dokumentams. Jis privalo baigtis tuomet, kai tik prasideda spėlionės [...] (pabraukta S. K.)“⁴ Grįžus šimtmečiu atgal susiduriama su kardinaliai priešingu tos pačios sąvokos supratimu. 1868 m. Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc, žymiausias to meto architektas restauratorius Europoje, restauravimą apibūdino taip: „Restauruoti pastatą – reiškia ne jį puoselėti, remontuoti, atstatyti; tai reiškia jį atkurti, suteikiant užbaigtą pavidalą, kuris faktiškai iš tikrųjų galėjo niekada ir neegzistuoti (pabraukta S. K.)“⁵. Ir tai buvo ne tik enciklopedinė apibrėžtis, bet ir gyva praktika, taikyta ne

sąlygotumo, o *reliatyvizmas* – kaip teorijos ir praktikos, grįstos reliatyvumo egzistavimo pripažinimu bei įsisąmoninimu, pasireiškimas.

² The Nara Document on Authenticity. 1994. Prieiga per internetą: http://www.international.icomos.org/naradoc_eng.htm [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 11 d.]; The Declaration of San Antonio. 1996. Prieiga per internetą: http://www.icomos.org/docs/san_antonio.html [žiūrėta 2008 m. gruodžio 26 d.]; Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. 2005. Prieiga per internetą: <http://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf> [žiūrėta 2008 m. gruodžio 12 d.].

³ Pavyzdžiui, pranešimų rinkinys *Nara Conference on Authenticity in Relation to the World He-*

ritage Convention, ed. K. E. Larsen. Paris, 1995; straipsniai: *Kulevičius S.* Japonijos paveldosaugos savitumai // *Kultūros paminklai*. 2005, Nr. 12, p. 136–152; *Kulevičius S.* Kultūros paveldo autentiškumas: reliatyvistinė perspektyva // *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo byla*. Vieno požūrio likimas. Vilnius, 2006, p. 147–182.

⁴ The Venice Charter. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites. 1964, str. 9. Prieiga per internetą: http://www.icomos.org/venice_charter.html [žiūrėta 2008 m. gruodžio 25 d.].

⁵ *Viollet-le-Duc E. E.* Restoration // *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, ed. N. S. Price, M. K. Talley (Jr.), A. M. Vaccaro. Los Angeles, 1996, p. 314.

vieną XIX a. dešimtmetį⁶, o pavieniais atvejais tebesireiškusi ir XX a. Venecijietiškoji restauravimo paradigma pasmerkė tokius pačių europiečių ne taip seniai taikytus paveldotvarkos principus – juos priskyre veikiau paveldo naikinimui, o ne racionaliai paveldosaugai: XX a. restauratoriai ėmėsi šalinti (jų supratimu – taisyti) XIX a. restauratorių palikimą⁷.

Laiko perspektyvą pakeitus erdvine, atsiskleidžia analogiško masto nagrinėjamos kategorijos nevienareikšmiškumas. XX a. Japonijoje pasirinktas savitas būdas išsaugoti paveldą: mediniai istoriniai statiniai čia puoselėjami naudojant amžių patikrintą patirtį – *rekonstravimo tradiciją*. Ji reiškiasi sunykusios materijos pakeitimu nauja, tiesa, visiškai išsaugant senąsias formas, medžiagos tipus, statybos technologijas. Taip nuolat rekonstruojamas visas statinys ar atskiros jo dalys⁸. Ši praktika iš principo nesuderinama su europietiška restauravimo ir net pačia paveldosaugos

idėja. Pastaroji paveldu laiko (bent jau XX a. ir deklaraciniu lygmeniu) tik tuos objektus, kuriuose išsaugota istorinė materija, o visos paveldosauginės elgsenos atitinkamai nukreiptos į šios materijos palaikymą. Tai, kas Japonijoje vadinama paveldu, dėl nuolatinių rekonstrukcijų gali visiškai neturėti istorinės materijos, o pati rekonstravimo tradicija, europietiškuoju supratimu, vėlgi yra nukreipta į paveldo naikinimą, o ne išsaugojimą⁹.

Taigi, kas vienoje visuomenėje laikoma restauravimu, kitoje nebūtinai turės tapatų turinį, kas vienur skelbiama paveldo išgelbėjimu, kitur gali tapti jo sunaikinimo priežastimi. Japoniškąją rekonstravimo praktiką teoriškai galima pakeisti europietiškomis alternatyvomis. Pavyzdžiui, statinių medienos nykimą sulėtinti cheminėmis priemonėmis. Tačiau reiktų neužmiršti, kad aptariama praktika Japonijoje šiandien ne tik funkcionuoja kaip paveldotvarkinė elgsena, bet ir pati yra laikoma paveldu. Jai sutektas oficialus *rinktinės konservavimo technologijos* statusas ir ji saugoma valstybės. Jos, kaip ir apskritai nematerialaus paveldo, apsauga grindžiama keliais principais – paveldo procesas ar produktai (pavyzdžiui, amatininko dirbiniai) turi būti naudojami šiandieniniame gyvenime; paveldo įvairovė sudaro vieną nedalomą visumą, susieta glaudžiais tarpusavio ryšiais, o vienos paveldo rūšies buvimas yra kitos paveldo rūšies buvimą pagrindas ir

⁶ Paveldosaugos praktika, populiariai žinoma *stilizinio restauravimo* vardu, didžiąją XIX a. dalį vyravo visose Europos šalyse, kuriose tik imtasi restauravimo darbų. Ryškesnę ir konceptualesnę opoziciją šiai elgsenai sugebėjo suformuoti britai Johnas Ruskinas bei Williamas Morrisas: restauratorių proteguotą intervencinę ir mokslinę kūrybinę prieigą jie siūlė keisti nešikišimo principu. Tačiau ši linija neperžengė idėjinio lygmens ir tuo laiku nesulaukė reikšmingesnių atgarsių praktinėje veikloje.

⁷ Keletas E. E. Viollet-le-Duc restauruotų darbų perrestauravimo pavyzdžių: Tulūzos Saint-Sernin bažnyčia – restauruota 1860–1877 m. – gotikizuotas romaninis sluoksnis ir pašalinti vėlesni ne-gotikinis sluoksniai, XX a. devintąjį dešimtmetį objektui sugražinta romaninė išvaizda; Carcassonne miesto įtvirtinimai – restauruoti pradėti 1855 m. – gynybiniam bokštams suteikta XIII a. išvaizda, XX a. septintąjį dešimtmetį bokšto stogų forma ir medžiagos pakeistos – priartintos prie romėniškosios epochos. Plačiau žr. *Jokilehto J. A History of Architectural Conservation*. Oxford, 1999, p. 149, 153.

⁸ Plačiau žr. *Kulevicius S. Japonijos paveldosaugos...*, p. 142–144.

⁹ Istorinei materijai „nepagarbių“ paveldosaugų apraiškų galima rasti ne vien Japonijoje ir kituose medinio paveldo koncentracijos arealuose. Šiuo atžvilgiu taip pat išsiskiria pasaulio regionai, kur tradicinė statybinė medžiaga yra nedegtas molis, pavyzdžiui, Irano Islamo Respublika. Plačiau žr. pranešimų rinkinyje Pre-Print of Papers. 9th International Conference on the Study and Conservation of Earthen Architecture. Terra 2003, ed. H. Barzegar, R. Karaji. Tehran, 2003.

sąlyga¹⁰. Bent vienos iš įvardytų savybių netekimas paveldui reiškia sunykimą. Atitinkamai rekonstravimo tradicija yra neat-siejama nuo tradicinių medinių statinių ir tik dėl pastarųjų buvimo ji tebėra aktuali bei naudinga dabarčiai. Nutrūkus šiam ryšiui, statinius pradėjus tvarkyti kitaip, tradicija netektų praktinės reikšmės nūdienai – taptų niekam neberekalingu verslu. Jos tęstinumas būtų pertrauktas, paveldas – sunaikintas. Negana to, tradicijos baigtį lydėtų rekonstravimui reikalingų medžiagų gamybos tradicijų, Japonijoje taip pat laikomų paveldosaugos objektu, pabaiga. Tokia būtų europietiškujų standartų įgyvendinimo Japonijoje kaina.

Kad ir kokios kategorijos, *restauravimo, autentiškumo*¹¹, *vertės* ar kitos raiška būtų nagrinėjama, konkrečiose visuomenėse ji visada įgis savitą ir kartu skirtingą turinį. Šitai byloja viena – paveldosaugos reiškinio daugiaperspektyvumą ir sąlygotumą – priklausomybę nuo ją kuriančios visuomenės kultūros.

Reliatyvistiniai paveldosaugos praktikos principai

Ryškiausiai reliatyvumo įsisąmoninimo paveldosaugos praktikoje pavyzdžiu laikytina tarptautinė paveldosauga¹². Joje

¹⁰ Plačiau žr. Kulevičius S. Kultūros paveldo..., p. 169–175.

¹¹ Smulkesnė *autentiškumo* kategorijos raiškų skirtingose visuomenėse analizė pateikiama – ten pat, p. 164–179.

¹² *Tarptautinė paveldosauga* šiame straipsnyje vadinama XX a. antrojoje pusėje daugiausia europiečių iniciatyva sukurta paveldosaugos srovė, orientuota į viršnationalinių šio dalyko principų kūrimą. Turinį jam teikia tarptautiniai dokumentai (konvencijos, chartijos), o diegimu rūpinasi tarptautinės institucijos (ICCROM, ICOMOS, UNESCO). Savičiausia judėjimo išraiška laikytinas *Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo sąrašas*.

nuo pat jos susiformavimo XX a. šeštajame–aštuntajame dešimtmetyje iki 1994 m. siekta visiškai priešingo reliatyvistinei žiūrai tikslo – diegti standartizuotus principus. Remtasi tikėjimu, kad galima viena bendra ir visiems vienodai priimtina, t. y. universali, paveldosauga. Tačiau laikas parodė, kad, kas tuomet laikyta objektyviai universaliais principais, tebuvo vienos visuomenės paveldosaugos sampratos (europietiškosios, tiksliau – itališkosios) pritemimas kitoms visuomenėms¹³. Tai suvokus, XX a. dešimtajame dešimtmetyje pradėta pereiti prie kitos formos, reliatyvistinės, paveldosaugos¹⁴. 1994 m. 45 paveldosaugos specialistai, susirinkę iš 26 pasaulio šalių, suformulavo pamatines reliatyvistinės paveldosaugos gaires ir išdėstė jas *Naros autentiškumo dokumente*¹⁵. 2005 m. šie principai tapo oficialiais kriterijais, kuriais remiantis atrenkami *Pasaulio paveldo sąrašo* (UNESCO) objektai¹⁶. Naujoji paveldosauga grįsta keliomis kertinėmis nuostatomis: 1) paveldo įvairovė skleidžiasi laike ir erdvėje; 2) visos paveldui priskiriamos vertės (skirtingų visuomenių vertės) ir autentiškumo sampratos turi būti pripažintos teisėtomis; 3) dėl paveldo turi

¹³ Plačiau žr. Kulevičius S. Japonijos paveldosaugos..., p. 136–137; Kulevičius S. Kultūros paveldo..., p. 152–153.

¹⁴ Sąvoka *reliatyvistinė paveldosauga* oficialiuose paveldosauginiuose dokumentuose nevartojama. Jos analogų labai retai aptinkama ir teoriniuose šio dalyko veikaluose. Su drąsesniu *reliatyvizmo* ir *paveldosaugos* sąvokų pavartojimu viename kontekste galima susidurti nebent Knuto Einaro Larseno tekste, skirtame *Naros autentiškumo dokumento* reikšmei aptarti. Tad terminas, veikiausiai, bus nukaltas ir išplėtotas šio straipsnio autoriaus. Larsen K. E. Preface. Nara Conference..., p. xiii.

¹⁵ Tikslumo dėlei reikėtų pažymėti, kad 45 ekspertai sukūrė tik darbinį būsimo *Naros autentiškumo dokumento* variantą. Galutinė jo versija parengta Raymond Lemaire'o ir Herbo Stovelo.

¹⁶ Operational Guidelines..., str. 79–86 ir kt.

būti tariamasi ir jis vertinamas pirmiausia atsižvelgiant į tuos kultūrinius kontekstus, kuriems jis priklauso¹⁷. Diskutuotina, ar šios nuostatos gali būti taikomos realiai, ar lieka tik deklaracijos: klausimas, kiek *Pasaulio paveldo komitetas*, sudarytas iš 21 įvairių šalių atstovo ir sprendžiantis, kurioms paveldo vertybėms suteikti Pasaulio paveldo statusą, gali būti objektyvus įvertinant konkrečios visuomenės kultūros vertybės savybes, t. y., kiek kiekvienas komiteto narys gali atsiriboti nuo savo kultūrinės patirties ir įsijausti į kitą kultūrinį kontekstą¹⁸. Tačiau, vienaip ar kitaip, reliatyvistinės paveldosaugos, kaip vienos iš tarptautinės paveldosaugos formų, buvimas jau yra neabejotinas faktas.

Pokyčiai neapsiribojo vien tarptautine paveldosauga. Keltinas ir reliatyvumo pripažinimo nacionalinėse paveldosaugose klausimas. Reliatyvizmo diskursui sąlyginai galima priskirti procesus, susijusius su paveldosaugos decentralizacija ir vietos bendruomenių vaidmens didėjimu. Šie procesai nėra tiesiogiai sąlygoti reliatyvistinės minties, o veikiau laikytini įvairių kitų, darančių paveldosaugai įtaką, kontekstų kaitos ir sąveikos rezultatu. Tačiau paveldosaugos subjektų išsiskleidimas (įvairių socialinių grupių įtraukimas), kad ir kokia būtų to priežastis, veda prie paveldo ir paveldosaugos reliatyvumo išsąmoninimo bei reliatyvizmo idėjomis grįstų

elgsenų paieškos. Reliatyvizmo metodologija turi sprendinių, galinčių padėti su mažiausiu nuostoliu išspręsti konfliktus, kylančius dėl šio išsiskleidimo, – skirtingų interpretacijų, poreikių, rekonstravimo vizijų sankirtų viename objekte. Kiti būdai, kaip antai niveliacija ar standartizacija, jau buvo išbandyti ir jų atsisakoma dėl menko veiksmingumo. Jie ne sprendžia, o atvirkščiai – gilina konfliktus.

Nagrinėjamame kontekste išskirtinos Šiaurės Amerikos šalys. Jų paveldosaugose sąmoningai atsisakyta visai nacijai bendro paveldo paieškos ir pereita prie daugiaperspektyvistinės jo sampratos. Tokios nuostatos JAV pradėjo formuotis XX a. septintajame dešimtmetyje, o Kana-doje įsitvirtino amžiaus pabaigoje¹⁹. Pasirinkimą nulėmė amerikietiškojo tapatumo savitumas: nė viena Amerikos šalis neturi praeities ar kultūros, kuri būtų bendra ar vienodai priimtina visoms jas sudarančioms socialinėms grupėms. Patirtis parodė, kad vienos paveldo sampratos diegimas kultūriškai nehomogeniškoje visuomenėje bendruomenės labiau skiria nei vienija. Amerikietiškoji reliatyvistinės paveldosaugos samprata 1996 m. apibendrinta ir išdėstyta *San Antonio deklaracijoje*²⁰.

¹⁹ Apie kanadietiškojo paveldosaugos ir tapatumo politiką plačiau žr. *Stovel H. Authenticity in Canadian conservation practice. 1995. Prieiga per internetą: http://www.icomos.org/usicomos/Symposium/SYM96_Authenticity/Canada_English.html [žiūrėta 2005 m. balandžio 28 d.]*

²⁰ *San Antonio deklaracija* yra kritinis 21 Amerikos šalies ICOMOS nacionalinių komitetų atsakas į *Naros autentiškumo dokumento* nuostatas – 6 iš 13 pastarojo straipsnių susilaukė pastabų. Pavyzdžiui, pareiškta, kad paveldo vietos reikšmingumą turi įvertinti tie, „kurie yra susiję su ja, arba tie, kurie reiškia pretenzijas į ją, kaip savo istorijos dalį“, ir atitinkamai kritikuota, kad vietos bendruomenės neįtrauktos į pasaulio paveldo atrankos procedūrą, – identifikuoti jų paveldą patikėta kitiems. The Declaration of San Antonio...

¹⁷ *The Nara Document...*, str. 6, 11. *Naros autentiškumo dokumento* principai smulkiau nagrinėjami *Kulevičius S. Kultūros paveldo...*, p. 179–181.

¹⁸ Pastaruoju atveju susiduriama su viena ker-tinių ir sunkiausiai sprendžiamų kultūrinės antropologijos problemų, susijusių su kito subjekto ar jo kultūros pažinimo galimybės klausimu. Tarptautinė ir kai kurios nacionalinės paveldosaugos tik dabar pradeda atrasti išorinio vertintojo objektyvumo problemą. Tokios kritikos užuomazgos pavyzdys galėtų būti *San Antonio deklaracija*. Žr. 20 išnaša.

Reliatyvistinės paveldosaugos sampratos gairės

Nepaisant paveldosaugos reliatyvumo aki-vaizdumo, galima kalbėti tik apie dalinį perspektyvos įsisąmoninimą: paveldosaugos praktikoje bei teorijoje naudojamos reliatyvizmo principais, tačiau jie tik pavieniais atvejais susiejami su pačiu reliatyvizmo diskursu. Galima pradėti nuo paviršutiniško pastebėjimo, kad iki šiol neįsivirtino (tiksliau, net nesukurtas) nė vienas oficialus terminas ar teorinis konceptas, kurio sąvokos dėmuo būtų žodis „reliatyvizmas“. Ir baigiant, kad apskritai neturima kiek labiau apibendrintų reliatyvistinių paveldosaugos principų. Vienintelė, tačiau solidi išimtis būtų minėtas *Naros autentiškumo dokumentas*. Solidumas remiasi dokumento konceptualumu – jame permąstomos pamatinės paveldosaugos kategorijos (autentiškumas ir vertės) – bei reikšmingumu – jo teiginiai išplatinti tarptautiniu lygmeniu. Vis dėlto šis aktas orientuotas į paveldosaugos praktikos problemų sprendimą. Teoriniu lygmeniu nieko panašaus nesama. Tad toliau bus imtasi atitinkamo uždavinio – suformuluoti principus, integruojančius reliatyvizmą ir paveldosaugos teorinį diskursą.

Reliatyvizmo teorija grindžiama doktrina, kad žmogiškąjį suvokimą sąlygoja ir riboja socialinės grupės, kurios dalis yra kiekvienas individas, kultūra. *Sąlygotumas* veda prie įsisąmoninimo, kad tie patys reiškiniai įvairiose visuomenėse konstruojami ir suvokiami nevienodai arba kad išvis neįmanomas skirtingų visuomenių kategorijų suderinamumas. *Ribotumas* kvestionuoja kito (atstovaujančio kitai kultūrai) pažinimo galimybę. Konkrečiu atveju šie du reliatyvizmo aspektai atskiriami ir gairės kuriamos remiantis tik sąlygotumo linija.

Priežastis – su pažinimo ribotumu, arba kognityviniu reliatyvizmu, susijęs visas metodologinių ir pasaulėžiūrinių problemų šleifas, gerokai peraugantis nagrinėjamos temos ribas²¹. Kognityvinis reliatyvizmas meta šešėlį ant objektyvaus pažinimo įmanomumo ir taip klibina mokslo diskurso ir apskritai pačios moderniosios visuomenės pasaulėvokos pamatus (pastaroji visuomenė turi vienintelę įteisintą priemonę paaiškinti ją supantį pasaulį – mokslą; jo netekimą lydėtų esminė visuomenės sanklodos transformacija). Pripažinus šį aspektą, visiškai neaiškios taptų taisyklės, kuriomis turėtų būti grindžiamas mokslinis tyrimas. Kognityvinio reliatyvizmo supratimu, jis veikiausiai taptų tokiu pat subjektyviu veikalu, kaip literatūros kūrinys. Taigi, apibrėžiant reliatyvistinius paveldosaugos principus, bus remiamasi tais reliatyvizmo aspektais, kurie susiję su vidine paveldosaugos reiškinių sankloda, o ne jos pažinimo klausimais.

Reliatyvistinės paveldosaugos sampratos išeities taškas – daugiaperspektyvumo ir sąlygotumo principai. *Daugiaperspektyvumo principas* grindžiamas teorema, kad tai, kas įvardijama viena sąvoka *paveldosauga*, idėjiškai ir praktiškai reiškiasi kaip visa paletė paveldosaugų. Paprasčiau sakant, egzistuoja ne paveldosauga, o paveldosaugos. Paveldosaugų įvairovė skleidžiasi tiek laike, tiek erdvėje: vienos visuomenės paveldosauga yra savita ne tik jos pačios istorinių paveldosaugų formų, bet ir kitų visuomenių paveldosaugų atžvilgiu. Šios įvairovės prigimtį paaiškina *sąlygotumo principas* – paveldosaugos samprata konkrečioje visuomenėje yra nulėmta tos visuomenės sanklodos, poreikių

²¹ Pavyzdžiui žr. *Thompson W. Postmodernism and History*. Houndmills, 2004, p. 91–94, 99–102.

ar apskritai kultūros, kurie yra unikalūs kitų subjektų atžvilgiu. Būtent šis elementas paveldosaugai suteikia skirtingumo ar savitumo dėmenį ir daro ją daugiaperspektyvę. Moralinio reliatyvizmo pagrindą formuojantis dar vienas reliatyvistinės paveldosaugos sampratos punktas²² – *lygiavertiškumo principas*. Jis nurodo, kad visos paveldosaugos sampratos yra vienodai geros bei teisingos. Nėra nei „gerų“, nei „blogų“ paveldosaugų; jos yra tiesiog tokios, kad geriausiai atitiktų jas sukūrusių visuomenių poreikius ir esamas sąlygas. To pripažinimas tiriant paveldosaugą skatina atsiskirti vertinimą ir pažangumo laipsnio nustatymą, paremtą išorinio modelio (kitų visuomenių paveldosaugos sampratų ar pačių tyrėjų susikurtų modelių) primetimu²³. Atitinkamai pirminiu kritinės ir lyginamosios analizės uždaviniu iškeliamas ne sampratos kokybės nustatymas, o jos savitumų atskleidimas.

Daugiaperspektyvumo bei sąlygotumo principai reikalauja labai aiškiai atskirti du dalykus – paveldosaugos reiškinį ir jo raišką (sampratą) konkrečioje visuomenėje. Reiškinių apibrėžimas (siekis atsakyti į klausimą, kas yra paveldosauga apskritai, rasti bendrą ar universalų visų paveldosaugų vardiklį ir t. t.) laikytinas bet kokio dalyko tyrimo siekiamybe. Tačiau, žvelgiant iš reliatyvistinės pozicijos, kyla abejonė, ar apskritai įmanoma įgyvendinti tokį tikslą. Abejonė pirmiausia atsiranda dėl objekto

savitumo: paveldosaugų įvairovė yra per daug didelė, kad joje būtų galima atrasti bendrų vardiklių. Tai atskleidė pirmiau pateikta reiškinio kategorijų ir elgsenų mini palyginamoji analizė. Dvejonę sustiprina ir tarptautinės paveldosaugos patirtis: per daugiau nei tris dešimtmečius nerasta bendrybės, kuri sietų egzistuojančias paveldosaugos formas. Šio dalyko mokslinių tyrimų analizė taip pat patvirtina tą pačią tiesą – neturima nei veikalo, nei modelio, kuris pateiktų deramą reiškinio definiciją. Kas išties padaryta šioje srityje – išsamiau analizuotos tik tam tikrų kultūrų paveldosaugos, o ne pats reiškinys. Visos šios realijos ir reliatyvizmo nuostatos labai aiškiai nurodo optimalias tyrimo ribas: tai paveldosaugos reiškinio raiška konkrečioje, apibrėžtoje konkrečiaus laikotarpio ir konkrečios erdvės, visuomenėje (pasirinkus visuomenę dar reikia neužmiršti, kad ji sudaryta iš mažesnių subkultūrinių grupių, turinčių vėlgį kitokias paveldosaugos vizijas).

Taigi reliatyvistinė žiūra keičia paveldosaugos suvokimo taškus: paveldosauga traktuojama ne kaip vientisas reiškinys ar monolitas, o kaip konkrečių paveldosaugų raiškos. Pastarųjų prieštaravimas universalų reiškinio modelį daro iš principo neįmanomą – toks apibrėžimas visada kažkieno atžvilgiu bus arba subjektyvus, arba netikslus. Dėl to sąvoką „paveldosauga“ visada turi lydėti komentaras, apie kieno konkrečiai paveldosaugą kalbama.

²² Lygiavertiškumo principas perimamas iš XX a. pabaigos paveldosaugos praktikos, patyrušios, kad, neįsisąmoninus pastarojo, neįmanomas nei tarptautinės paveldosaugos reiškinys, nei apskritai elementarus skirtingų paveldosaugų dialogas.

²³ Lygiavertiškumo principas netaikytinas, kai vyksta ginčai dėl esamo momento paveldosaugos aktualijų, ieškoma geriausių apsaugos modelių ir panašiais atvejais – tuomet, savaime suprantama, nepaisinama be kokybinio vertinimo.

Reliatyvistinės paveldosaugos sampratos raiška

Išskirtinos dvi reliatyvistinės žiūros raiškos paveldosaugos teorijoje kryptys – kritinė ir novatoriška. Pirmosios atveju permaštos esamos teorijos ar atliktų tyrimų rezul-

tatai, antrosios – kuriami nauji konceptai. Pateiktina bent keletas jas iliustruojančių pavyzdžių. Iki daugiaperspektyvumo principo aktualinimo paveldosaugos studijose retai keltas klausimas, koks yra tyrimo rezultatų santykis su reiškiniu visuma. Todėl išvados, kurios realiai buvo padarytos tik remiantis kokios nors vienos konkrečios visuomenės paveldosaugos analize ir iš principo apibrėžė tik tą konkrečią paveldosaugą, klaidingai pačių tyrėjų ar suvokėjų būdavo laikomos visuminėmis, apimančiomis visą paveldosaugos reiškinį, t. y. visumos daliai būdavo suteikiamas visumos statusas. Tokią poziciją puikiausiai iliustruoja universalistinės tarptautinės paveldosaugos idėjinė erdvė: jos kūrėjai, daugiausia europiečiai, „neapsižiūrėjo“, kas yra už Europos ribų, ir savus, europietiškuosius principus pradėjo deklaruoti kaip visuotinius bei universalius (jie visiškai sutapatinti su tarptautine paveldosauga). Senojo žemyno vaidmens paveldosaugos procesuose (istorijoje) išaukštinimas ir kartu suabsoliutinimas, kitas alternatyvas paliekant parašėse, būdingas ir ne vienam kultiniam paveldosaugos tyrėjui²⁴. Dau-

²⁴ Pavyzdžiui, Françoise Choay istorinio paminklo kategoriją suvokia tik vadovaudamasis prancūziškąja ir vakarietiškomis vertybėmis: „Mano pavyzdžiai dažniausiai yra pasiskolinti iš Prancūzijos. Bet dėl to jie yra ne mažiau iliustratyvūs: istorinis palikimas, kaip europietiškas išradimas, visose Europos šalyse yra susietas artimo mentaliteto. Pastarojo reiškinio išplitimas po planetą visas pasaulio šalis verčia susidurti su tu pačiu klausimu ir tais pačiais būtinaisiais veiksmais [pabraukta S. K.]“. Po skambiu Jukko Jokilehto studijos pavadinimu – *Architektūros paveldo apsaugos istorija* – taip pat slypi išimtinai europietiškosios konservavimo ir restauravimo tradicijos analizė. Nors jų darbuose ir yra paveldosaugos reliatyvumo pajautos, ji nekonceptualizuojama ir apsiriboja tik kelių egzotiškesnių pavyzdėlių pateikimu. Choay F. *The Invention of the Historic Monument*. Cambridge, 2001, p. 12, 16; Jokilehto J. *A History of Architectural...*, p. 1–16.

giaperspektyvumui tampant neatsiejama paveldosaugos sampratos dalimi, pradėjo kisti tyrimų išvadų vertinimas ir pačių tyrimų kryptys. Pavyzdžiui, vienas žymiausių šių dienų paveldosaugos teoretikų Davidas Lowenthalis aiškiai deklaruoja, kad jo tyrimai tėra „parapiniai“, apriboti „paneuropinės erudicijos“, o kitų neeuropinių kultūrų praeities ir paveldo sampratų analizė gali pateikti rezultatus, radikaliai besiskiriančius nuo jo suformuluotų apibendrinimų²⁵. Jeanas-Michelis Leniaud ir Olivier Poisson apskritai ryžosi perstumdyti paveldosaugos reiškinio prigimties ribas. Jie paneigia įsigaliojusius įsitikinimus, kad paveldosauga yra europietiškos modernios visuomenės produktas, ir atranda ją kitose kultūrose bei epochose²⁶. Kita vertus, daugiaperspektyvumas, kaip ir kitas reliatyvizmo principas – *sąlygotumas*, yra tapę kai kurių šiuolaikinių paveldosaugos teorijų pagrindu. Omenyje turimi *disonuojančiojo paveldo* ir *paveldo interpretacijos* konceptai. Pirmasis jų grindžiamas dėsniu, kad įvairios socialinės grupės turi skirtingų paveldosauginių interesų (kultūrinių, politinių ar ekonominių) ir skirtingų paveldo panaudos siekių. Šių siekių suderinamumas ar susikirtimas viename objekte-įsteckliuje atitinkamai veda prie harmoningos ar disonuojančios panaudos. Disonuojančiojo paveldo teorija skirta būtent nustatyti konfliktiniams atvejams ir ieškoti jų spren-

²⁵ Lowenthal D. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press, 1985, p. xxvi.

²⁶ Leniaud J.-M. *Voyage au centre du patrimoine // Domestiquer l'histoire*. Ethnologie des monuments historiques, D. Fabre. Paris, 2000, cahier 15, p. 181–188. Poisson O. *Pour une histoire des monuments historiques // Domestiquer l'histoire...*, p. 169–180. Lietuvių kalba apie šių autorių mintis žr. Rožankevičiūtė A. *Istorinis paminklas: sampratos disonansai ir genezės problema // Kultūros paminklai*. 2005, Nr. 12, p. 17–25.

dimo būdų²⁷. Antroji teorija nagrinėja paveldo prasmės konstravimą, atsižvelgiant į skirtingus ar kintančius visuomenės poreikius, klausimus ir remiasi suvokimu, kad paveldo prasmė yra socialiai sąlygota, o ne griežta objektyvė²⁸.

Šie keli pavyzdžiai rodo, kad reliatyvizmas padarė neabejotiną ir svarų įnašą permažstant paveldosaugos reiškinį. Jo atmetimas teorinę mintį gražintų bent dešimtmečiu atgal ir be pagrindo paliktų interpretacijos daugiaperspektyvumu bei sąlygotumu paremtas koncepcijas. Tačiau tam, kad būtų deramai atskleistos reliatyvistinės žiūros teikiamos galimybės, reikia išsamesnio tyrimo. Nuodugniau nagrinėti (kritinėms žiūros galimybėms atskleisti) pasirinktas vienas universaliausių ir plačiausiai paplitusių nūdienos paveldosaugos teorijos konceptų – paradigmatis paveldosaugos modelis.

Paradigminio paveldosaugos modelio kritika (reliatyvistinė perspektyva)

Paradigminio paveldosaugos modelio²⁹

²⁷ Plačiau žr. chrestomatiniame srities veikale *Tunbridge J. E., Ashworth G. J. Dissonant Heritage. The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester, 1996.

²⁸ Plačiau žr. chrestomatiniame srities veikale *Tilden F. Interpreting our Heritage*. Chapel Hill, 1957. Lietuvių kalba žr. *Cepaitienė R. Paveldosauga ir tarpdisciplininis kontekstas // Lietuvos Didžiosios...*, p. 141–145.

²⁹ *Paradigminiais paveldosaugos modeliais* šiame straipsnyje vadinami modeliai, paremti paveldosaugos reiškinio raidos ir įvairovės skaidymu į apibendrinamuosius blokus. Sąvoka pasiskolinta iš Vilniaus universiteto Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedros aplinkos (visų pirma Rasos Čepaitienės), kur ji ir taikoma atitinkama prasme. Kiti minimi autoriai šio termino savo darbuose neverta. Tiesa, ši paradigms samprata turi būti aiškiai atskirta nuo kitos jos traktuotės, įsitvirtinusios toje pačioje institucijoje. Tai iš vokiečių istoriko ir filosofo Jorno Rūseno perimtas paradigms konceptas. Nuo pirmosios sampratos jis skiriasi jau vien tuo,

atspirties taškas yra reiškinio kintamumas: laikui bėgant paveldosauga kinta, įgydama vis kitų turinių ar sampratų. Toje raidoje išvelgiami mazgai, leidžiantys aplink juos sugrupuoti padrikus paveldosaugos faktus ir taip paveldosaugos reiškinį suskirstyti į atskirus blokus – paradigmas. Bloku viduje faktai susiejami tarpusavio ryšiais (neretai ir su juos sąlygojančiais nepaveldosauginiais kontekstais) ir išskiriami juos apibrėžiantys bei apibendrinantys požymiai, remiantis kuriais viena paradigma skiriama nuo kitos. Paprastai išskiriamos trys ar keturios paradigms³⁰.

kad orientuotas į istorijos mokslo dalyką, kad paradigms dėlįojamos ne ant „linijos“ (nuoseklia seka), o hermeneutinio rato ir kt. Plačiau žr. *Norkus Z. Istorika ir istorijos kultūros studijos: Jorno Rūseno idėjų bruožai // Rūsen J. Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Vilnius, 2007, p. 16–18.

Paradigms koncepto pradininkais laikytini Gregory Ashworth ir Françoise Choay. Iš lietuvių paveldosaugos teoretikų modelį geriausiai yra apibendrinusi ir išskleidusi R. Čepaitienė.

³⁰ G. Ashworth savo paradigminį paveldosaugos modelį grindžia prieigų (angl. *approaches*), susijusių su paveldosauginių sprendimų priėmimu, kaita bėgant laikui. Skiriamos: 1) *prezervacionistinė* (susiformuoja po 1850-ųjų metų), 2) *konservacinė* (atsiranda 1960-aisiais) ir 3) *paveldo* (prasideda 1980-aisiais) fazės. Kiekviena jų turi savitus aktualinamus objektus, jų atrankos kriterijus, elgsenos su jais priemonės, sprendimų priėmėjų struktūrą ir tikslus. F. Choay remiasi *istorinio paveldo* kategorijos transformacijų analize. Išskiriami lūžiai, kuriuos įkūnija: 1) *senienų sąvoka* (atsiranda Renesanso aplinkoje), 2) *istorinio paminklo sąvoka* (sukuriama vykstant Prancūzijos revoliucijai), 3) *istorinio paminklo ir paveldo sąvokų išsiskyrimo etapas* (nuo 1960-ųjų) ir 4) paveldo virsmas *produktu* (prasideda 1990-aisiais). Tarp šių polių išdėstomos atitinkamos fazės: 1) senienų *klasifikavimo* (nuo ankstyvojo Renesanso), apimanti *antikvarų amžių* (nuo XVI a. antrosios pusės iki XIX a. antrojo ketvirčio), 2) *apsaugos* (nuo 1820-ųjų iki 1960-ųjų), besireiškianti istorinių paminklų institucionalizavimu, ir 3) paveldo tipologinės, chronologinės, geografinės plėtros (nuo 1960-ųjų) bei 4) jo tapimo kultūros pramonės dalimi (nuo 1990-ųjų). R. Čepaitienė esminius reiškinio raidos momentus užčiuopia vykstant elgsenos su paveldu ir jo kompleksiško laipsnio kaitai.

Svarbi modelio savybė – kiekviena paradigma turi ir diachroninį, ir sinchroninį aspektą, t. y. jos suprantamos kaip atskiri paveldosaugos istorinės raidos etapai ir kaip specifinės paveldosaugos sampratos matricos, egzistuojančios atsietai nuo laiko (tam tikru metu susiformavusios ir neišnykusios, bet kada galinčios pasireikšti konkrečiose paveldosaugose). Pirmuoju atveju paradigma išdėliojama chronologine seka, sukuriama idealų reiškinio raidos modelį. Antruoju jos tampa tipologiniais blokais, į kuriuos tikimasi sugrupuoti buvusių ir esamų paveldosaugų įvairovę. Paveldosaugos tyrimuose šie aspektai gali būti supinami: nustatoma sampratos paradigmatinė priklausomybė ir kartu įvertinamas jos „pažangumo“ laipsnis idealaus modelio atžvilgiu. Arba labiau aktualinamas diachroninis aspektas: analizuojama, kaip tos

Išskiriamos: 1) *antikvarizmo* (tai paveldosauga „iki paveldosaugos“, žinoma nuo senovės laikų ar Renesanso), 2) *elementinės paminklosaugos* (tai pirmoji mokslinė paveldosaugos paradigma, vyravusi XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje ar iki šio amžiaus 7–8 deš.), 3) *kompleksinės-struktūrinės paveldosaugos* (pradeda formuotis XX a. 7 deš.) ir 4) *paveldo kaip produkto* (atsiranda pastaraisiais dešimtmečiais) paradigmos. Visi trys autoriai paradigmas išskiria remdamiesi vidiniais paveldosaugos veiksniais. Rėmimosi išoriniais veiksniais pavyzdžių iš dalies galima rasti Jurgio Bučo darbuose. Jis paveldosaugos (aplinkosaugos) realijas susieja su kultūros ir gamtos dėmenų sąveikos kaita visuomenės sąmonėje ir jos atspindžiais paveldosauginiuose dokumentuose. Nepaisant paradigmu įvardijimo skirtumo, visi autoriai joms priskiria kone tapačias savybes. *Ashworth G. J. From History to Heritage – from Heritage to Identity. In Search of Concepts and Models // Building a New Heritage. Tourism, Culture and Identity in the New Europe*, ed. G. J. Ashworth, P. J. Larkham. London, 1995, p. 15–16; *Choay F. The Invention of the Historic...*, p. 1–16, 40–41, 82–87, 138–144 ir kt.; *Čepaitienė R. Paveldosauga ir tarpdisciplininis...*, p. 127–134; *Čepaitienė R. Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 38–41; *Bučas J. Kraštotvarkos pagrindai*. Kaunas, 2001, p. 61–69; *Kulevičius S. Kultūros paveldo...*, p. 151–158.

pačios visuomenės paveldosaugos ar jos elementų samprata ilgainiui kito, transformavosi iš vienos paradigmos į kitą.

Žvelgiant iš reliatyvistinės perspektyvos, paradigmatis modelis leidžia suvokti paveldosaugos reiškinio nevienalytiškumą ar įvairovę (nors ir gerokai apibendrintą). Jis sukurtas paveldosaugos kaitai laikui bėgant nustatyti, tačiau taip pat nurodo skirtingumą erdvėje – vienu metu gali egzistuoti paveldosaugos, priklausančios skirtingoms paradigmoms. Vis dėlto ta pati perspektyva atskleidžia, kad šis modelis turi ir ribotumą.

1) eurocentrizmas. Paradigminio modelio ištakų reikėtų ieškoti tradicinėje faktinėje paveldosaugos istorijoje, tiesiog jis yra kita praeities tyrimų stadija, kur nuo konkrečių faktų pereita prie apibendrinimų³¹. Modelio kūrėjai paradigmų pagrindu pasirinko išimtinai Europos šalių paveldosaugų istorijas. Deja, šios prigimties (sąryšio su Europos visuomenėmis) aptariamasis modelis ir nepajėgus peržengti. Ribotumas pasireiškia diachroniniu aspektu: bandymas modelį verifikuoti neeuropietiškomis paveldosaugomis atskleidžia, kad paradigmų kaitos grandinė nėra universali. Tai iliustruoja elementinės ir kompleksinės bei struktūrinės paradigmu kaita (pagal Rasos Čepaitienės modelį)³². Teigiama, kad iki kompleksinės paveldosaugos susiformavimo paveldo diskursui

³¹ Slinktų nuo fakto prie paradigmos puikiai atskleidžia trys veikalai: klasikinę istorinio tyrimo formą atitinkanti J. Jokilehto knyga, apibendrinamąsias išvadas aukščiausių faktų iškelianti F. Choay studija ir G. Ashworth straipsnis, kuriame paveldosaugos kaitos fazės pristatomos nesinaudojant jokiais konkretesniais faktais.

³² G. Ashworth modelio atveju tai būtų prezervacionistinės fazės kaita į konservacinę, F. Choay – istorinio paminklo apsaugos transformacija į jo plėtos epochą.

buvo priskiriami tik elementiniai objektai (pavieniai statiniai ar ansambliai), turintys išskirtinę (unikalią, elitistinę) vertę. Be to, paveldas skaidytas į griežtai apibrėžtas ir atsietas grupes: materialus – nematerialus, kilnojamas – nekilnojamas, kultūrinis – gamtinis. Šis atskirtinumas buvo persmelkęs visus paveldosaugos lygmenis – atranką, oficialius paveldo sąrašus bei teisinį apsaugos reglamentavimą, atsakingas institucijas, tyrimus ir t. t. Europoje pirmieji žingsniai paveldo elementiškuumui ir distinkciškumui įveikti padaryti XX a. septintajame–aštuntajame dešimtmetyje. Ankstyviausiu dokumentu, kuriame pateikta išplėstinė paveldosaugos objekto idėja, laikoma *Venecijos chartija* (1964 m.)³³. Joje paskelbta: „Istorinio paminklo sąvoka apima ne tik pavienį architektūros kūrinių, bet ir miesto ar kaimo vietovę, kuri yra ypatingos civilizacijos, svarbaus raidos etapo ar istorinio įvykio liudijimas. Tai taikytina ne tik didingiems meno kūriniams, bet ir daug kuklesniems praeities kūriniams, kurie ilgai įgiję kultūrinę reikšmę (pabraukta S. K.)“³⁴ Tuomet europiečių pradėtos atrasti ir naujos paveldo rūšys (pavyzdžiui, pramonės paveldas) ir paveldo pristatymo kryptys (pavyzdžiui, ekomuziejai), nebetilpusios į elementinės paminklosaugos rėmus. Europos šalių paveldosaugų istorijose galima rasti faktų, pagrindžiančių paradigmę kaitą, o JAV atveju tai darosi komplikuoja. Valstijų paveldosaugos sistema (federalinio lygmens) nuo pat užuomazgų iki šių dienų remiasi principais, priskirtiniais kompleksinei paveldosaugai

³³ *Venecijos chartija* yra sumanyta kaip tarptautinis dokumentas, tačiau savo turiniu tai grynai europietiškos minties produktas. Plačiau žr. *Kulevičius S. Japonijos paveldosaugos...*, p. 136–138; *Kulevičius S. Kultūros paveldo...*, p. 152–153.

³⁴ *The Venice Charter...*, 1 straipsnis.

arba, tiksliau, jos atmainai kraštovaizdinei paveldosaugai³⁵.

Europietiškosios bei JAV paveldosaugų skirtumus iliustruoja kad ir *paminklo* sąvokos traktuočių netapatumas. Europoje sąvoka *istorijos paminklas* žinoma nuo Prancūzijos revoliucijos laikų ir laikoma pamatiniu moderniosios paveldosaugos konceptu. Tradiciškai ji sieta su pavieniais istoriniais statiniais ar jų ansambliais – architektūros šedevrais. Jungtinėse Valstijose *nacionalinių paminklų* kategorija teisiškai apibrėžta 1906 m.: remiantis *Senienų įstatymu*, nacionaliniu paminklu gali pretenduoti tapti objektai, turintys „istorinę ar mokslinę reikšmę“, kurių užimama teritorija „visais atvejais apsiriboja mažiausiu plotu“³⁶. Tokia apibrėžtis pagal pirminį sumanymą iš principo atitiko europietiškąją sampratą. Vis dėlto praktikoje ji pradėta traktuoti ir taikyti kur kas plačiau – nacionaliniais paminklais skelbiamas bet kokios prigimties (kultūrinės, gamtinės ar mišrios)³⁷ ir bet kokios apimties (statinio,

³⁵ Kraštovaizdinė paveldosauga pasireiškia didelę teritoriją užimančio paveldo apsauga, siekiu išsaugoti visumą, o ne atskirus jos elementus, ir griežtos perskyros tarp kultūros ir gamtos paveldo nebuvimu.

³⁶ Antiquities. Training Bulletin for Field Employees of the National Park Service United States Department of the Interior. 1958, Appendix. Prieiga per internetą: http://www.nps.gov/history/history/online_books/training/training2/appendix.htm [žiūrėta 2008 m. rugpjūčio 17 d.].

³⁷ Pirmuoju objektu, kuriam JAV suteiktas nacionalinio paminklo statusas (1906 m.), tapo gamtos vertybė – Devils Tower uola. Paskui ėjo mišraus pobūdžio nominacija – El Morro uola su ant jos esančiais istoriniais įrašais. Ir tik trečioji nominacija suteikta istorinei vertybei – Montezumos tvirtovei. Tendencija nedaryti griežtos perskyros tarp gamtos ir kultūros paveldo JAV gaji ir šiomis dienomis: 2006 m. nacionaliniais paminklais paskelbti African Burial Ground Niujorke ir Šiaurės vakarų Havajų salų vandenys bei sausumos plotai.

komplekso ar kraštovaizdžio)³⁸ paveldas, nors gamtiniai objektai ir didelės saugomos teritorijos, apie kuriuos įstatyme neužsimenama arba apibrėžiama priešingai, kaip ir negalėtų pretenduoti į šį statusą. Susidaro įspūdis, kad amerikiečiai į šios kategorijos turinį perkėlė nacionalinių parkų ir kultūrinių rezervatų patirtį, t. y. kraštovaizdinės paveldosaugos principus³⁹. Neatsitiktinai JAV iki šių dienų paveldosaugos sistemai ar atskiram jos vienetui (net istorinei sodybai, mūšio laukui ar kt.) įvardyti vartojamas *parko* (angl. *park, parkland*) terminas. Europietiškajam istorijos paminklo supratimui artimesnė paveldo traktuotė JAV pradėjo formuotis tik XX a. ketvirtajame dešimtmetyje: 1933 m. išbėgėjo *Istorinių Amerikos statinių inventoriavimo* programa, 1935 m. priimtas *Istorinių vietų įstatymas*. Tačiau ši samprata ir šiaandien neįgavo vyriaujančio statuso ir funkcionuoja greta kraštovaizdinės paveldosaugos ar veikia koegzistuoja su ja. Taigi JAV atžvilgiu elementinė paminklosauga yra europietiškas reiškinyis ir neprivaloma paveldosaugos raidos grandis – „tikroji“ (modernioji) paveldosauga gali prasidėti ir nuo kompleksinės bei struktūrinės paveldosaugos paradigmos.

³⁸ Pavyzdžiui, nacionaliniu paminklu 1924 m. nominuota Wupatki (teritorija 904,1 ha, vėliau padidinta iki 14 493,2 ha, sudaro 5 archeologinės gyvenvietės), 1961 m. – Chesapeake and Ohio Canal (2130,3 ha, sudarė kanalas ir šimtai su juo susijusių statinių; 1971 m. suteiktas nacionalinio istorinio parko statusas), 2000 m. – Canyons of the Ancients (teritorija 66 369,2 ha, sudaro daugiau nei 6000 atskirų archeologinių vietų).

³⁹ JAV paveldosaugos istorija prasidėjo būtent nuo didelių saugomų teritorijų įsteigimo, o ne susirūpinimo pavieniais objektais: 1872 m. įkurtas pirmasis valstijoje ir pasaulyje gamtinis Yellowstone nacionalinis parkas (teritorija apie 890 ha), o 1892 m. įsteigta viena pirmųjų struktūrų istoriniam palikimui saugoti – Casa Grande rezervatas (194,3 ha).

Paradigminiam modeliui oponuoja ir Japonijos paveldosaugos istorija. Tik šiuo atveju ne dėl paradigmos eiliškumo, o dėl jų kaitos datų. Šalies patirtis patvirtina abiejų paradigmos, elementinės paminklosaugos ir kompleksinės bei struktūrinės paveldosaugos, buvimą. Sąlygine paradigmos kismo data galima laikyti 1950 m., kai pasirodė *Kultūros turtų apsaugos įstatymas*. Komplexiškumas čia pasireiškė ne vien skirtingų paveldosaugos dėmenų (materialus – nematerialus, kilnojamas – nekilnojamas, kultūrinis – gamtinis) sujungimu, bet ir jų susaistymu gyvais kultūriniais ryšiais⁴⁰. Grįžtant prie paradigminio modelio, kritikai svarbi ne laiko atkarpa, skirianti modelio apibrėžtą kompleksinės paradigmos pradžią (XX a. septintasis–aštuntasis dešimtmečiai) ir jos pasireiškimą Japonijos paveldosaugoje (XX a. šeštasis dešimtmetis⁴¹) – laiko tarpas nėra jau toks didelis. Esminis yra kokybinis skirtumas. Japonijoje minimu laikotarpiu jau turimas aiškiai apčiuopiamas rezultatas, persmelkiantis visus galimus paveldosaugos lygmenis; Europos šalyse tuomet esama tik pavienių kompleksinių objektų tipų ir atskiros kompleksinės paveldosaugos praktikos. Kitaip tariant, vienu atveju išskirta data žymi reiškinio esamybę, kitu – tik siekiamybę

⁴⁰ Plačiau žr. *Kulevičius S.* Japonijos paveldosaugos..., p. 139–142; *Kulevičius S.* Kultūros paveldo..., p. 169–175.

⁴¹ Pirmasis žingsnis kompleksinės paveldosaugos link Japonijoje padarytas dar 1919 m.: tradicinei ir specifinei japoniškai kategorijai *meišou* (liet. *įžymios vaizdingos vietos*) suteiktas paveldosauginis statusas. Kategorija, besireiškianti kultūrinio konteksto, fizinės (gamtinės ir kultūrinės) aplinkos bei dvasios vienovės įkūnijimu vaizdingame reginyje, tapo pirmąja teisine kultūrinio kraštovaizdžio apibrėžtimi ne tik Japonijoje, bet veikiausiai ir pasaulyje. Plačiau žr. *Nishimura Y.* Changing Concept of Authenticity in the Context of Japanese Conservation History // Nara Conference..., p. 139.

susiformavimą ir pavienių simptomiskų darinių atsiradimą. Tad japonišką ir europietišką kompleksinę paveldosaugą kokybiškai skiria ne dešimtmetis, o ne mažiau kaip pusė amžiaus – paveldosaugos kompleksiskumas Europoje iki šių dienų yra geidžiamas rezultatas. Taigi modelyje nurodyta paradigmą lūžio data Japonijos atžvilgiu nėra visai teisinga: ji visiškai suniveliuoja dviejų skirtingų visuomenių patirtis, nors tarp jų yra akivaizdus kokybinis skirtumas (čia pasitelkiamas kokybinio vertinimo aspektas, kuris nedera laikantis reliatyvistinės perspektyvos; tačiau juo remtis verčia paties paradigmą modelio žaidimo taisyklės, grindžiamos progresyvistiniu paveldosaugos proceso vertinimu).

Dar vienas paradigmą modelio ribotumas, šiuo atveju liečiantis ne tik diachroninį, bet ir sinchroninį aspektą, – nesuderinamumas su visuomenių bei socialinių grupių, kurių kultūra grindžiama ne modernia, o kitokia sąranga, paveldosaugomis. Tarp europietiškosios ir kitų šiuolaikinių neeuropinių paveldosaugų vis dėlto galima rasti sąsambų, o „nemodernių“ paveldosaugų integravimas į aptariamą modelį yra dar problemiškesnis. Į paradigmą apibrėžtis vargiai telpa, pavyzdžiui, šventųjų relikvijų kultas, būdingas ne vienai religijai ar tikėjimui. Pastarąjį su paveldu pirmiausia sieja gebėjimas atstovauti dviem realybėms: savo fizine forma jie yra čia ir dabar, tačiau ta pati materija geba perkelti ir į kitą tikrovę – šventųjų relikvijos į sakralinę, istoriniai relikvai – į praeitį. Be to, reiškiniams būdingos ir tapačios specialios elgsenos: įvertinimas, autentiškumo nustatymas bei saugojimas. Pamatinų principų sutapimas rodytų, kad relikvijos gali būti priskirtos paveldosaugos diskursui, jei šis būtų suvokiamas plačiąja prasme ir at-

sietas nuo europietiškosios kultūros, ypač modernybės epochos (J.-M. Leniaud ir O. Poisson pozicija). Deja, modelis sąlygotas priešingų įsitikinimų – traktuojama, kad tik modernioje visuomenėje atsiranda „tikroji“ paveldosauga. Atitinkamai diskursas susiejamas su Europos naujosios visuomenės formacijos momentais (Renesansu, Prancūzijos revoliucija ir kt.) ir jai būdingais reiškiniais (industrializacija, nacionalizmu, romantizmu, istorizmu ir t. t.). Deja, kaip šie nieko nereiškia nemodernioms visuomenėms ir jų paveldosaugoms, taip ir paradigmą modelis yra aklas jiems – modelio instrumentarius nepajėgus jų užčiuopti.

Motyvuojant pirmiau pasakytas mintis dar pateiktinas tariamos Kyro Didžiojo kapavietės Pasargaduose (dab. Iranas) paskelbimo paveldu atvejis. Objektas išgyveno mažiausiai tris apsaugos akcijas, iš kurių tik viena, paskutinioji, patenka į paradigmą modelio akiratį. Pirmoji istorija susijusi su Aleksandro Makedoniečio pastangomis nubauti asmenis, apiplėšusius kapavietę, ir paliepiamu sutvarkyti ją (IV a. pr. Kr.). Šių veiksmų akstinu laikomas vieno valdovo susižavėjimas kito valdovo galybe. Antroji – su musulmonų įsibrovimu (VII a.). Jie, vietos žmonių įtikinti, esą ši kapavietė yra biblinio personažo Saliamono motinos kapas, atsisakė ketinimų ją sugriauti. Be to, XIII a. ji, kaip sakralinis objektas, buvo integruota į tuo pat metu pastatytos mečetės kompleksą. XX a. šeštąjį dešimtmetį Iranui, buvusiai Persijai, žengiant į modernumo erą ir Achemenidų dinastijos palikimui tampant nacionalinio tapatumo pagrindu, kapavietė aktualinta trečią kartą – ji restauruota, dekonstruotos mečetės liekanos⁴².

⁴² Plačiau žr. *Jokilehto J. A History of Architectural...*, p. 4; *Mostafavi S. The land of Pars*. Chippenham, 1978, p. 7.

Apibendrinant, paradigminis modelis objektyviai atspindi ne paveldosaugų visumą (patį reiškinį), o tik vieną jo narelių (konkrečią išraišką) – europietišką paveldosaugą. Subjektyvumo (eurocentrizmo) priežastys galėtų būti tiek išankstinis nusistatymas, kad vienintelė ir „tikroji“ paveldosauga yra europietiškoji modernioji paveldosauga, tiek informacijos apie kitų visuomenių paveldosaugas trūkumas. Kad ir kokia būtų priežastis, pristatant modelį, dėl jo paties mokslinio sąžiningumo, būtina aiški žyma, kad jis sukurtas remiantis vienos visuomenės patirtimi ir labiausiai tinka jai apibrėžti (deja, ne viename darbe pasigendama atitinkamos aiškesnės nuorodos, arba net priešingai – modelį netiesiogiai bandoma pateikti kaip universalų). Be tokio griežto nusistatymo modeliu besiremiantis teiginys ar išvados tampa mažiau netikslis⁴³.

Pereinant prie modelio tiriamųjų savybių, – jis aktualus keliais atvejais: juo suvaldoma ir tipologizuojama paveldosaugų įvairovė bei nustatomas konkrečios paveldosaugos kokybės laipsnis. Įgyvendinant šiuos uždavinius vėlgi išryškėja nedermė su reliatyvistine perspektyva. Tipologizuojant pasireiškia **2) dalinė universalizacija**.

⁴³ Pavyzdžiui, viename R. Čepaitienės straipsnyje teigiama, kad paveldosaugos santykis su nematerialiomis praeities kultūros liekanomis atsiranda tik XX a. paskutiniame dešimtmetyje. Ši mintis, pateikiama kaip paveldosaugos raidos dėsnis, visiškai atitinka autorės naudojamo paradigminio modelio apibrėžtis, tačiau kertasi su neeuropinių šalių paveldosaugų istorijos faktais – Japonijoje jau nuo 1954 m. esama nematerialaus paveldo apsaugos sistemos, sėkmingai gyvuojančios iki šių dienų; 1962 m. tokia sistema sukurama Korėjos Respublikoje, 1972 m. Filipinuose. Lieka neaišku, ar minėtas teiginys skirtas tik Europai, tačiau užmiršta tai nurodyti, ar kalbama apie paveldosaugos reiškinį apskritai, tačiau nepaisoma minėtų šalių patirties. *Čepaitienė R. Paveldosauga ir tarpdisciplininis...*, p. 125.

Universalistinis aspektas veikiausiai atsiranda ne dėl tiesioginio rėmimosi kultūros universalumo idėja, o siekio apibendrinti paveldosaugos patirtis. Tačiau ir tai veda link tam tikro tendencingumo. Trys / keturios paradigmos (tipologiniai blokai) iš principo traktuojamos kaip universalios visų ar Europos šalių paveldosaugų atžvilgiu – į jas turėtų sutilti visos esamos ir buvusios patirtys. Kitaip tariant, įvairovė apibendrinama, paliekant tris / keturias galimybes būti įvairiems. Dar vienas universalizacijos aspektas – paveldosaugų kaita laike paverčiama viena, visiems bendra schema. Jokiu būdu nekritikuojamas pats apibendrinamumo principas ir juo paremtų teorinių matricių reikalingumas. Tačiau pastarasis neturėtų tapti galutiniu matu, remiantis kuriuo sprendžiama apie tiriamąjį objektą: tuomet apie jį pasakoma tik koks jis yra universalių apibrėžčių atžvilgiu, bet ne kokia yra jo savastis. Pačiam modeliui savitumai reikšmingi tik tiek, kiek padeda atskleisti konkrečios paveldosaugos priklausomybę vienai ar kitai paradigmai. Kitiems unikaliems požymiams jis lieka abejingas. Taigi paradigminis modelis – tai tiesiog tipologizavimo schema, skirta ir pajėgi užčiuopti objektų ir išskirtų tipų atitikimą ar neatitikimą, bet ne jų savitumus. Nūdienos tendencijos, priešingai, rodo, kad po universalistinės tarptautinės paveldosaugos eros ir XX a. dešimtojo dešimtmečio idėjinų reiškinio lūžių savitumai, bent dalyko praktikoje, tampa svarbesni nei bendrybės ir niveliacija. Kita vertus, pasirinktas tipologijos variantas vėlgi nėra optimalus. Paradigminį modelį galima apibrėžti kaip vieno lygmens schemą, kai įvairovė siekiama suvaldyti vienu skerspjūviu ir randant „aukso vidurį“ tarp aukščiausio laipsnio apibendrinimo ir realaus

daugiaperspektyvumo. Tačiau parankiausia būtų gradacinė klasifikacija, naudojama, pavyzdžiui, biologijoje (taksonominių rangų sistema): tai kelių lygmenų modelis, grindžiamas slinktimi nuo aukščiausio laipsnio apibendrinimo iki konkretaus unikalaus vieneto (karalystė – tipas / skyrius – klasė – būrys / eilė – šeima – gentis – rūšis). Paradigmų atveju apsiribojama būrio arba klasės nustatymu, visa kita paliekant už aktualumo ribų.

Tyrimas, besiremiantis paradigminiu modeliu, dažnai yra lydimas 3) *progresyvistinio kokybinio vertinimo*. Tokiu atveju paradigmų kaitos grandinė tampa vertinimo kokybinės skalės pagrindu, o nūdienos pozicija – kokybine viršūne. Išskirtinos dvi vertinimo linijos: paradigmų tarpusavio ir konkrečių paveldosaugų padėties paradigmų grandinėje. Pirmuoju atveju kuo paradigma yra šiuolaikiškesnė, tuo ji aukščiau kotiruojama: R. Čepaitienės modelio pavyzdžiu antikvarizmas nelaikomas lygiaverte paveldosaugos forma ir traktuojamas kaip „ikipaveldosauginė“ elgsena; elementinė paminklosauga kritikuojama dėl per siauros (elementinės, elitinės) objekto sampratos; ir tik kompleksinė bei struktūrinė paveldosauga pristatoma be priekaištų. Vienintelė skalės nuoseklumo išimtis būtų postmoderniojo laikotarpio paveldosauga, kurios pažangumas dėl vartotojiškumo įsigalėjimo paradigmų kūrėjams kelia abejonių. Tad progresyvistiniam vertinimui palankias prielaidas sudaro jau principinė modelio sandara. Tačiau akivaizdžiausiai jis pasireiškia tiriant konkrečių visuomenių paveldosaugas ir atskirus jų reiškinius. Pastarieji, lokalizuoti paradigmų grandinėje, gali būti apibrėžti dvejopai: kaip pažangūs ar atitinkantys, kai tam tikri jų paveldosauginiai faktai

sutampa su idealiosiomis paradigmų vyrovimo datomis, arba kaip atsiliekantys, kai išryškėja realijų ir tipologinių blokų chronologiniai ar kokybiniai skirtumai. Tokia paveldosauga pažymima kokybinio minuso ženklų⁴⁴. Šio pobūdžio vertinimai prieštarauja reliatyvistiniam lygiavertiškumo principui, teigiančiam, kad visos paveldosaugos sampratos yra vienodai geros ir teisingos. Konkrečios paveldosaugos savo pačių atžvilgiu nei kur nors vėluoja, nei nuo ko nors atsilieka: jos pasireiškia tada, kai yra tam tinkamiausias momentas, ir tokia forma, kokia yra parankiausia jas sukūrusioms visuomenėms⁴⁵. Reliatyvizmo idėja yra ne kritikuoti (teisti), o priimti tokį, koks yra, ir atsiriboti nuo išorinių vertybių – principų, kurie niekada nelėmė sampratos turinio (kitų visuomenių, vėlesnio laikotarpio principų, progresyvistinių modelių) – primetimo. Šiuo atveju remiamasi tuo, kad paveldosauga nėra visuotinai privaloma būtinybė ar duotybė ir jos

⁴⁴ Pavyzdėlis iš vieno tyrimo išvadų, iliustruojantis tiek paradigminio modelio sąlygotą progresyvistinį požiūrį į konkrečių paveldosaugų (šiuo atveju Lietuvos) turinį, tiek Vakarų Europos paveldosaugos suabsoliutinimą: „Taigi, jeigu remsimės F. Choay datavimu, modernioji *paminklosauga* [...] Lietuvoje, lyginant su europiniais analogais, vėlavo susiformuoti daugiau kaip šimtmečiu [omenyje turima elementinės paminklosaugos paradigma ir Lietuvos paveldosaugos situacija 1918–1940 m.] (pabraukta S. K.)“ arba „Dėl paminklosaugos raidos procesų vėlavimo Lietuvoje sunku užtikrintai kalbėti ir apie kokybinius šios sferos pokyčius atgavus nepriklausomybę [po 1990 m.] – vargu ar galima drąsiai teigti jau įvykus aiškų paradigminių perėjimų nuo *elementinės paminklosaugos* prie *kompleksinės paveldosaugos*, nors kai kurių pavienių šiuolaikines vakarietiškas sampratas bei tendencijas atspindinčių ženklų pasirodė dar sovietmečio pabaigoje [...] (pabraukta S. K.)“.
Čepaitienė R. Laikas ir akmenys..., p. 371.

⁴⁵ Dar kartą primintina, kad šios nuostatos taisyktingas tik istorinei perspektyvai ir tarpusavyje gretinant kelių skirtingų visuomenių paveldosaugų formas.

nebuvimas ar nekokybiškumas visiškai nereiškia visuomenės atsilikimo. Paveldas saugomas ne dėl savaiminio kilnaus tikslo, o jo gebėjimo tenkinti tam tikras socialiai reikšmingas funkcijas – legitimacines, psichologines bei kompensacines ar kt. Jeigu atitinkama funkcija nesusiformuoja arba įgyvendinama kitomis priemonėmis, nereikalinga ir paveldosauga. Ji lieka išorinė ir nemotyvuota elgsena. Pavyzdžiui, visuomenės, transformuodamosi iš tradicinės į modernią nacionalinę, susiduria su poreikiu įteisinti naują socialinį konstruktą. Prancūzijoje XIX a. čia svarbų vaidmenį suvaidino gotikos architektūrinis palikimas ir paveldosauga. O tarpukario Lietuvoje tam visiškai neprireikė nei materialaus paveldo, nei jo apsaugos. Tai buvo pasiekta Vytauto Didžiojo kultu – ceremonialais, istoriniu pasakojimu, menine kūryba ir kt. Nesutapatinta su jokia socialine būtinybe (motyvuojančia funkcija) paveldosauga Lietuvoje tuo laikotarpiu taip ir liko podukra – nedidelio žmonių būrelio propaguojama mintis, esą paveldą reikia saugoti, nes jis yra vertybė ir jį puoselėja visos „kultūringos“ tautos, nebuvo pakankamas argumentas paveldosaugos kokybei kilti.

Visomis šiomis pastabomis nenorima pasakyti, kad aptartas modelis yra neperspektyvus – jis turi savų pranašumų. Tad reliatyvistinė žiūra ne nurašo paradigmų konceptą, o tik atskleidžia jo silpnybes ir nurodo tobulinimo kryptis.

Pristačius kritines reliatyvistinės paveldosaugos sampratos galimybes lieka nepaliesta jos novatoriškoji kryptis – koki tyrimo modelį siūlo pati reliatyvistinė perspektyva, užuot kritikavusi kitų pasiekimus. Potencialiausias šiuo atveju, rodos, būtų elementariųjų paveldosaugos dėmenų

modelis. Jo pagrindas – dėmenys, kurie leidžia atsieti paveldosaugos reiškinį nuo kitų fenomenų ir kartu nėra tendencingi konkrečių paveldosaugos išraiškų atžvilgiu, t. y. neperša išankstinio kategorijos ar elgsenos turinio. Deja, viename straipsnyje nėra kur plėtotis ir svarstymus šiuo klausimu tenka perkelti į kitą publikaciją.

Išvados

1. Konkrečių visuomenių paveldosaugos kategorijų, elgsenų ar principų palyginamoji analizė atskleidžia paveldosaugos reiškinio daugiaperspektyvumą ir sąlygotumą. Tai neišvengiamai veda prie išsąmoninimo, kad paveldosauga yra reliatyvi: laike ir erdvėje realiai egzistuoja ne paveldosauga, vienas universalus ir visiems vienodai suprantamas reiškinys, o paveldosaugos, gausybė daugiau ar mažiau skirtingų reiškinio išraiškų.
2. Europiečiai ir jų globojamos tarptautinės institucijos ne vieną dešimtmetį su europietiška pozicija nesutampantys paveldosaugos sampratas laikė tiesiog egzotiškais pavyzdžiais ar atsilikimo požymiu. Tik XX a. paskutiniajame dešimtmetyje oficialiai pripažintas paveldosaugos daugiaperspektyvumas ir įvairių jos išraiškų lygiateisiškumas. Pripažinimas pasireiškė tarptautinės paveldosaugos principų permašymu, priartinant juos prie reliatyvizmo nuostatų.
3. Reliatyvistinė paveldosaugos samprata grįstina trimis pamatiniais principais: daugiaperspektyvumo, sąlygotumo ir lygiavertiškumo. Atitinkamai jie apibrėžia, kad paveldosauga idėjiškai ir praktiškai reiškiasi kaip sampratų įvairovė, kad šios sampratos yra nulemtos konkrečios visuomenės sanklodos bei

poreikių ir kad visos sampratos yra vienodai geros bei teisingos. Ši perspektyva verčia suabejoti universalių paveldosaugos teorinių modelių įmanomumu ir kvestionuoja tyrimus, save laikančius visuminiais (apimančiais visą paveldosaugos reiškinį). Užtuot ieškojus bendrų dalyko vardiklių, reliatyvizmas aktualina konkrečių visuomenių paveldosaugos

sampratas bei savitumus. Būtent čia išviegiamas svarbiausias tyrimų objektas.

4. Reliatyvistinė paveldosaugos samprata nėra panacėja, pakeičianti esamus teorinius modelius, o tik dar viena tyrimo alternatyva. Ji formuoja naują požiūrį į reiškinį ir per kritiką gali padėti plėtotis kitoms žiūroms, pavyzdžiui, tobulinant paradigminių paveldosaugos modelių.

RELATIVISTIC CONCEPTION OF HERITAGE PROTECTION: PRECONDITIONS, PRINCIPLES, OPPORTUNITIES

Salvijus Kulevičius

S u m m a r y

The relativistic conception of the heritage protection phenomenon is actualized in this article – the motives of such viewing existence, its underlying theoretical principles are formulated, some tendencies of modern theory of the heritage protection are criticized basing upon it. The conclusions of comparative analyses of various social heritage protection concepts and practices and the experience of the international heritage protection (UNESCO, ICOMOS, ICCROM) give preconditions for the existence of this conception. In the first case, the comparison of the European, USA, Japanese and other examples states that there exist different, and sometimes incompatible and even contradictory interpretations of this conception. In the last decade of the 20th century it was also realized in the international heritage protection: from the search of universal standards of the heritage protection one came to acknowledgement of its relativity. Its angular point is considered to be the *Nara Document on Authenticity* (1994). Unfortunately, the relativistic perspective is not sufficiently adopted in the theoretical plane of the

heritage protection, and this, first of all, leads to some mistakes and failures. The most typical and vivid of them is the presentation of one society conception, the most often of the European countries, as the whole of heritage protection phenomenon. There still is the vital and progressive evaluation. Moreover, there dominate the researches oriented to generalization (and at the same time to the partial levelling), but not to the revelation of the concrete social conceptions of the heritage protection. This illustrates perfectly well one of the most popular matrix (paradigmatic model) of the heritage protection research – critical analysis. Three underlying principles of relativistic conception of the heritage protection are stated basing upon the modern provision of the heritage protection practice – the principles of multiperspectiveness, conventionality and equivalence. They respectively describe that the heritage protection is ideologically and practically expressed as a variety of conceptions, that these conceptions are determined by the lifestyle and needs of a concrete society and that all conceptions are equally good and correct.

Įteikta 2009 11 09

Parengta skelbti 2009 10 16